

ROMAN OSSOWSKI

WSP Bydgoszcz

PROBLEMY ORIENTACJI ZAWODOWEJ W PROGRAMACH SZKOŁY OGÓLNOKSZTAŁ-
CĄCEJ

Wstęp

Orientacja zawodowa pełni użyteczną służbę społeczną. Pomaga z jednej strony podjąć decyzję zawodową zgodną z własnymi uzdolnieniami i zainteresowaniami, a z drugiej strony zapewnia wysoką produktywność jednostki oraz racjonalne zatrudnienie. Skutki słabości orientacji przejawiają się w deficycie siły roboczej w jednych gałęziach gospodarki, a jednocześnie w ich nadmiarze w innych, w dużej płynności kadr, w subiektywnym niezadowoleniu z rodzaju wykonywanej pracy oraz w niskiej produktywności wielu osób.

Z tego powodu problematyka orientacji zawodowej zaprzęta uwagę władz centralnych, resortowych i aktywu zakładów pracy. Przejawia się to w wydawaniu odpowiednich przepisów, jak uchwała 250 Rady Ministrów z 9 XI 1973r. w sprawie powołania służb pracowniczych, uchwała nr 110 Rady Ministrów z 3 V 1974r. w sprawie doskonalenia i rozwoju systemu orientacji i poradnictwa zawodowego.

Niezwykle ważną rolę w systemie orientacji i poradnictwa zawodowego powinna odegrać szkoła i poradnie wychowawczo-zawodowe. Zadania i formy pracy tych placówek są uregulowane określonymi i bardzo postępowymi przepisami prawnymi. Jednakże ich realizacja nie jest w pełni zadowalająca. Składa się na to wiele przyczyn, m.in. brak wytycznych i konkretnego instruktażu do uchwały nr 110 Rady Ministrów z 1974r., pozbawia to szkoły i poradnie

sojuszników, bez których realizacja zadań szkół i poradni wychowawczo-zawodowych staje się niemożliwa.

Prowadzenie orientacji zawodowej w przyszłej zreformowanej szkole będzie w znacznym stopniu zależało od tego, na ile uchwała Rady Ministrów nr 110 zostanie praktycznie wdrożona w życie.

1. Wpływ rewolucji naukowo-technicznej oraz osiągnięć nauk pedagogicznych i psychologicznych na system szkolnej orientacji zawodowej

Rewolucja naukowo-techniczna w sposób wielostronny wpłynęła na pracę zawodową i jej wytwory. Postęp techniczny spowodował gwałtowny przyrost produkcji i powstanie nowych gałęzi produkcji. Praca fizyczna człowieka zostaje coraz częściej zastępowana przez maszyny, a człowiek sprawuje jedynie nad nimi kontrolę. Coraz częściej pracownik musi wykonywać wiele funkcji zawodowych i przy tym być dobrze przygotowany teoretycznie, aby móc przewidzieć skutki własnych decyzji. Postęp techniczny niesie za sobą wymieranie jednych zawodów i pojawienie się w niezwykle szybkim tempie nowych. Stąd potrzeba nadążania za szybko zmieniającą się strukturą zawodów.

J. Bańka zwraca uwagę na kosztowność obsługiwanych, nowoczesnych urządzeń, co nakłada na robotnika dużą odpowiedzialność i wymaga od niego stałego poszerzania swej wiedzy technicznej / Bańka 1973, s. 229/. Praca wymaga od jednostki „uspołecznienia, poczucia odpowiedzialności, zdyscyplinowania, wysokiego poziomu ogólnego rozwoju, samodzielności myślenia i działania itp. ” /Baścik 1974, s.14/. Nierzadko również wymaga się od robotnika specjalnych uzdolnień, a w zawodach związanych z produkcją zautomatyzowaną - pewnych specyficznych właściwości systemu nerwowego, np. zdolności do długotrwałej koncentracji / Baścik 1974, s.14 /. Rewolucja naukowo-techniczna przyczyniła się do wzrostu demokra-

tyzacji stosunków społecznych, zatarcia ostrych przedziałów klasowych, większego podziału pracy i specjalizacji, a także gwałtownego wzrostu zatrudnienia w związku z uruchomieniem wielu nowych stanowisk pracy.

Wzrost zapotrzebowania na nowych pracowników, z coraz wyższymi kwalifikacjami, dążenie do podniesienia wydajności pracy oraz konieczność zapobiegania wypadkom przy pracy „/.../” postawiły problem bardziej starannej selekcji kandydatów do określonych stanowisk roboczych” /Baścik 1974, s. 54-55/. Coraz bardziej popularne stawało się hasło „właściwy człowiek na właściwym stanowisku”. W takiej atmosferze zaczęły powstawać załączki poradnictwa zawodowego, mającego początkowo charakter selekcji zawodowej a później i świadomego, celowego ich przygotowania do określonych ról zawodowych.

Również osiągnięcia nauk psychologicznych i pedagogicznych wpłynęły na charakter orientacji zawodowej. Pierwsze koncepcje rozwoju psychicznego człowieka odwoływały się do jednego z dwóch czynników, przypisując jednemu lub drugiemu dominującą rolę w rozwoju. Do czynników tych należała dziedziczność i środowisko.

Teoria rozwoju psychicznego, oparta na założeniu o dominującej roli dziedziczności, zwana teorią biologistyczną była panującą na przełomie XIX i XX w., jej skutki są widoczne jeszcze w chwili obecnej. Natywistyczna teoria opierała się na przekonaniu, „/.../ że człowiek przychodzi na świat z gotowym wyposażeniem psychicznym /„wrodzony charakter natury człowieka”/ w postaci odziedziczonych dyspozycji, właściwości i zdolności psychicznych” /Zebrowska 1976, s.27/. Zwolennicy tej teorii uważali, że te odziedziczone po przodkach cechy, przesądzają i determinują dalszy rozwój człowieka. Panowało przekonanie o wrodzonym charakterze, zdolnościach, skłonnościach itp.

Biologistyczna koncepcja rozwoju człowieka wywarła piętno na rodzące się poradnictwo zawodowe. Natywistyczne teorie uzdolnień,

podkreślające znaczenie dziedziczności i stałości zdolności „naturalnych” legły u podstaw tradycyjnego modelu poradnictwa. W Ameryce Północnej i Europie powstało szereg poradni i różnych instytucji, które głównie w oparciu o badania testowe udzielały porad zawodowych.

Socjologiczne teorie zdolności, a także bardziej nowoczesna teoria konwergencji W. Sterna były także zbyt jednostronne, aby mogły stworzyć warunki do skierowania poradnictwa zawodowego na inne tory. Niezadowolenie z tradycyjnego modelu poradnictwa zawodowego można było zaobserwować już w okresie międzywojennym.

G. Ichleiser krytykuje testy jako podstawową metodę badań przy udzielaniu porad zawodowych, ponieważ przeceniają one stałość właściwości psychicznych jednostki - nie biorą pod uwagę możliwości kształtowania, wyćwiczenia wielu cech i dyspozycji - co powoduje niemożność wysunięcia prognozy, co do dalszego rozwoju dziecka /Ichleiser 1937, s.72/

Z powyższych względów psychologowie o orientacji materialistycznej kompleksowo ujęli najistotniejsze czynniki rozwoju jednostki, występując z teorią czterech czynników rozwojowych. Jej twórcą na gruncie polskim była Maria Żebrowska. Zdaniem autorki głównymi czynnikami rozwoju psychicznego są: zadatki anatomiczno - fizjologiczne, środowisko, własna aktywność oraz nauczanie i wychowanie. Wymienione czynniki ujęte zostały w dialektycznej współzależności i rozwoju.

Marxistowska pedagogika i psychologia dziecka, przyznając wychowaniu rolę przodującego czynnika w rozwoju, w ostatnim trzydziestoleciu zyskuje coraz większe znaczenie i uznanie. Powstaje wiele nowych prądów, szkół eksperymentalnych, realizujących wychowanie polegające na „/.../ organizowaniu trybu życia i działalności dziecka /jego zabaw i nauki/, by ukształtować jego poznanie, formować spostrzeżenia, pojęcia i sądy, wzbogacać jego wiedzę o świecie, kształcić myślenie, a jednocześnie wyrabiać odpowied-

nie nawyki, sprawności, zainteresowania i zdolności, a więc prowadzić w rezultacie do wychowania jak najwszechstronnej rozwiniętej osobowości" /Żebrowska 1976, s. 161/.

Nowa teoria rozwoju psychicznego człowieka, poparta wynikami badań psychologicznych, doprowadziła w drugiej połowie naszego wieku do zupełnie innego niż dotychczas ujęcia problemu orientacji zawodowej. Powszechny staje się pogląd, iż orientacja zawodowa nie może ograniczać się do jednorazowego badania psychologicznego, lecz „ /.../ powinno się realizować ją w ciągu wielu lat, rozwijając, krystalizując zdolności, skłonności młodzieży, kształtując u niej postawy i motywy dotyczące pracy i różnych zawodów, wyrabiając w jej świadomości właściwy, realny obraz poszczególnych zawodów, uświadamiając dzieciom ich indywidualne zdolności i możliwości zawodowe. Orientacja więc powinna mieć charakter ciągły i wychowawczy” /Baścik 1974, s. 59/. Powinna być powiązana z całokształtem pracy szkoły, włączona integralnie do jej zadań i realizowana w toku zajęć dydaktycznych i wychowawczych.

Drugim czynnikiem wpływającym na kształt systemu poradnictwa zawodowego są osiągnięcia badawcze psychologów pracy. Istotnym zagadnieniem współczesnej psychologii pracy jest uzgodnienie możliwości człowieka - jego uzdolnień, cech fizycznych i fizjologicznych oraz wykszolenia z wymaganiami jakie człowiekowi stawia praca. Zharmonizowanie układu człowiek - praca odbywa się dwiema drogami. Jedną to dostosowanie człowieka do wymagań pracy. Należą tu „ /.../ wszystkie sprawy związane z badaniem przydatności zawodowej w sensie badania uzdolnień i innych cech psychicznych, istotnych w sytuacji pracy, to również sprawy związane z psychologicznymi aspektami szkolenia ludzi w umiejętnościach zawodowych” /Okoń, Paluszkiewicz 1963, s. 25/. Współcześnie pada akcent na przystosowanie poprzez właściwe kształcenie, a nie na właściwy dobór ludzi o określonych uzdolnieniach. Jednocześnie, aby dob-

rze kształcić, trzeba znać właściwości danej pracy oraz tak kształtować jej środowisko oraz maszyny, urządzenia i narzędzia, aby były one jak najbardziej dostosowane do możliwości człowieka, do jego właściwości fizjologicznych i psychicznych. Jest to druga droga prowadząca do zharmonizowania układu praca - człowiek /tamże, s. 25-26/.

Takie ujęcie problemu koresponduje ze współczesnym rozumieniem orientacji zawodowej, w którym również punkt ciężkości przeniesiono z badania uzdolnień i przydatności psychofizycznej do zawodu, na kształtowanie tych uzdolnień, zainteresowań, pozytywnej motywacji do pracy oraz poszerzenie przez uczniów wiedzy o pracy, zawodach i ich wymaganiach na długo przed ukończeniem przez nich szkoły i koniecznością podjęcia decyzji zawodowej.

2. Możliwości wykorzystania treści programowych celów orientacji zawodowej

W założeniach programowo - organizacyjnych 10-letniej szkoły średniej* wiele miejsca poświęcono zasadom doboru treści i organizacji kształcenia i wychowania. Ze względu na realizację zadań dotyczących orientacji zawodowej, na szczególną uwagę zasługują następujące zasady: zasada podmiotowego traktowania ucznia, zasada integracji kształcenia i wychowania, zasada łączenia teorii z praktyką i zasada różnicowania treści i form kształcenia / por. Programy ..., 1977, s.10-12/.

Zasada podmiotowego traktowania ucznia wywodzi się z koncepcji psychologicznych człowieka samodzielnego, zdolnego do samostereowania. Kładzie się w nich nacisk na to, aby uczeń nie był przedmiotem oddziaływań nauczyciela, lecz aby kreował sam siebie,

* Odłożono obecnie wdrożenie reformy oświaty. Mimo to, zawarte w programach 10-letniej szkoły średniej rozwiązania stanowią cenną informację do pracy nauczycieli w realizacji zadań szkoły odnośnie orientacji psychologiczno-zawodowej.

poprzez poznanie samego siebie, opanowanie sztuki życia przynoszącej szczęście jemu samemu i korzyść społeczną. Praktyczna realizacja tej zasady wychodzi naprzeciw jednej z głównych idei orientacji zawodowej. Można ją sformułować następująco: wybór zawodu powinien być wyborem podmiotu opartym na realnej ocenie własnych możliwości i zainteresowań, nie powinien on być wyborem dokonany przez innych - rodziców, szkołę, poradnię itp.

Zasada integracji kształcenia i wychowania dąży do przezwyciężenia tradycyjnie pojmowanego nauczania rozumianego jako proces przyswajania i odtwarzania wiedzy. Kładzie ona nacisk na potrzebę rozwoju pożądaných potrzeb, motywów i postaw w procesie nauczania wszystkich przedmiotów. Dlatego akcentowanie w treściach nauczania tego wszystkiego, co lepiej pozwala poznać samego siebie i człowieka pełniącego różne role społeczne oraz przekonań odnośnie sensu i potrzeby społecznego podziału pracy, stosunku człowieka do pracy i jej wytworów walcie przyczynia się do realizacji celów szkoły w zakresie orientacji zawodowej.

Kolejna zasada łączenia teorii z praktyką zmierza do ukazywania użyteczności zdobywanej w toku lekcji wiedzy w różnych sytuacjach praktycznych. Uwzględnienie jej w codziennej praktyce szkolnej stanowi nieodzowny warunek kształcenia politechnicznego i wychowania przez pracę. Dzięki temu przyspiesza zdobycie przez ucznia wielu pozytywnych doświadczeń potrebynych w przyszłości do wyboru zawodu i szkoły umożliwiającej zdobycie kwalifikacji zawodowych.

Jedno z fundamentalnych założeń szkoły dziesięcioletniej zostało zawarte w zasadzie dotyczącej zróżnicowania treści i form kształcenia w ramach jednolitego programu, obejmującego podstawowy zasób treści przeznaczonych dla całej młodzieży. Poprzez zajęcia pozalekcyjne pragnie się przedłużyć lekcyjny proces dydaktyczno-wychowawczy celem zapewnienia warunków do indywidualnego rozwoju uzdolnień i zainteresowań uczniów. Pozwoli to roz-

szerzyć określone dziedziny wiedzy i przygotować do prawidłowego wyboru kierunku dalszego kształcenia.

Zgodnie z założeniami programu, orientacja zawodowa będzie realizowana przez cały okres pobytu uczniów w szkole. W klasach niższych drogą zaznajamiania uczniów z pracą ludzi pełniących różne role zawodowe, zaś w klasach wyższych głównie przez praktyki produkcyjne i zajęcia pozalekcyjne. Funkcja selekcyjna szkoły będzie polegała głównie na rozmieszczeniu młodzieży w różnych formach kształcenia, a nie będzie to selekcja eliminująca ze szkoły.

Zadania szkoły w zakresie orientacji zawodowej na poziomie klas I-III będą realizowane poprzez zaznajamianie z pracą ludzką, budzenie zainteresowań wszelką działalnością społecznie użyteczną i wychowanie przez pracę. Analiza programów nauczania z wszystkich bez wyjątku przedmiotów wskazuje, iż autorzy programów przywiązują wielką wagę do wydobycia z treści nauczania tych wartości, które stanowią nieodzowne przesłanki do samookreślenia się w danej grupie zawodowej. Na przykład w trakcie realizacji w klasach I-III przedmiotu środowisko społeczno-przyrodnicze wprowadza się w życie klasy, szkoły, rodzinnej miejscowości kraju. Uczy się zasad współżycia społecznego, zapoznaje się z niektórymi rolami zawodowymi, historią kultury materialnej. Zapoznaje się ze światem przyrody i uczy się właściwego stosunku do niego. Uświadamia się uczniom konieczność dbania o własne zdrowie i życie. Rozwija się zdolności poznawcze - spostrzegawczość, umiejętność obserwacji, orientację w najbliższym otoczeniu i występujących w nim zawodach. Uczy się szanować wytwory pracy własnej i szacunku do pracy innych. Uczniowie zapoznają się dokładnie z pracą lekarza szkolnego, pielęgniarki, pracowników szkoły, sprzedawcy, funkcjonariusza MO, krawca, fryzjera, szewca, stolarza, ogrodnika, rolnika, leśnika, transportowca, kolejarza /Program, t. 1, s.81/.

Zadania szkoły w zakresie orientacji zawodowej będzie można również w dużym zakresie realizować w przedmiocie kultura fizyczna poprzez harmonijny rozwój fizyczno-motoryczny, kształtowanie cech charakteru, rozwój estetyki ruchu. Zajęcia z kultury fizycznej są także okazją do czynienia refleksji nad własną sprawnością fizyczną, co jest ważne przy wyborze zawodu. Na przykład w klasie III uczniowie wspólnie z wychowawcą dokonują trzy razy w roku oceny aktualnej sprawności fizyczne.

Szczególne możliwości realizacji zadań szkoły w zakresie orientacji zawodowej istnieć będą w realizacji przedmiotu praca - technika. W skład treści programowych tego przedmiotu wchodzi cztery działy: elementy kultury pracy, podstawy techniki, wybrane zagadnienia z techniki i gospodarki oraz elementy preorientacji zawodowej. Na elementy preorientacji zawodowej przewiduje się w ciągu roku szkolnego cztery godziny.

W klasie I omawia się pracę rodziców i członków rodziny. Wprowadza się pojęcia: praca, technika, narzędzia pracy, zawód. Pracę rzemieślników i pracę w usługach omawia się w klasie II. Wprowadza się też pojęcia: zakład pracy, warsztaty, dyscyplina pracy, gospodarka rolna. W klasie III jest mowa o pracy w nowoczesnych zakładach przemysłowych i rolnych. Wprowadza się pojęcia: robotnik kwalifikowany, mistrz, technik, inżynier, kwalifikacje zawodowe.

Autorzy programu sugerują, aby podczas realizacji tej tematyki wydobyć z niej wszystkie walory wychowawcze, a zwłaszcza kształtować umiłowanie i gotowość do pracy, poszanowanie ludzi wykonujących pracę w różnych zawodach oraz rozwijać zainteresowania różnymi grupami zawodowymi.

Zgodnie z założeniami programu, nauczanie systematyczne będzie realizowane na poziomie klas IV - X. Możliwości realizacji zadań z zakresu orientacji zawodowej w tym cyklu nauczania są znacznie szersze. Składa się na to kilka okoliczności - nowe przedmioty,

praktyki produkcyjne i świadomość uczniów iż trzeba podjąć jedną z najważniejszych decyzji życiowych dotyczącą wyboru zawodu.

Pomoc w procesie podejmowania decyzji zawodowej mogą udzielić nauczyciele wszystkich przedmiotów nauczania, zarówno w aspekcie poznawczym jak i kształcącym cechy społeczno - moralne swoich uczniów, potrzebne do pełnienia w przyszłości roli pracującego obywatela naszego państwa.

Oto niektóre możliwości nauczycieli na przykładzie przedmiotu praca - technika.

1/ W klasie IV uczniowie poznają przedmioty związane z przetwórstwem drewna - pracownicy leśni, przemysłu drzewnego, papierniczego, poligraficznego.

2/ W klasie V - zawody techniczne w najbliższym środowisku.

3/ W klasie VI uczniowie poznają zawody gastronomiczne, rolnicze i usługowe.

4/ W klasie VII uczniowie poznają zawody występujące w przemyśle w danym środowisku.

5/ Przedmiotem zainteresowań w klasie VIII są zawody techniczne grupy mechanicznej.

6/ W klasie IX kładzie się nacisk na wymagania w zakresie kwalifikacji zawodowych.

7/ W klasie X dokonuje się systematyki zawodów w gospodarce narodowej. Omawia się również zmiany w charakterze pracy człowieka, strukturze zatrudnienia i prognozie zmian struktury zawodów. Przewidziane praktyki uczniowskie są zróżnicowane środowiskowo i obejmują trzy profile:

- przemysłowy
- rolniczy
- rękodzielniczo - rzemieślniczy.

Ponieważ przedmiot praca technika będzie realizowany przez absolwentów wychowania technicznego należy rozważyć modyfikację

programu na tym kierunku studiów oraz ewentualne doksztalcanie absolwentów tegoż kierunku, aby mogli oni zrealizować program zgodnie z intencją projektodawców.

Literatura i zarządzenia

Bańka J., Technika a środowisko psychiczne człowieka, Warszawa 1973

Baścik S., Wybór zawodu a szkoła, Warszawa 1974

Ichleiser G., Zagadnienia selekcji zawodowej. Analiza i krytyka, Warszawa 1937

Monitor Polski 1974, nr 19, Uchwała nr 110 Rady Ministrów z dnia 3 V 1974r. w sprawie doskonalenia i rozwoju systemu orientacji i poradnictwa zawodowego

Okón J. Paluszkiewicz L., Psychologia inżynieryjna, Warszawa 1977

Programy dziesięcioletniej szkoły średniej, Warszawa 1977

Woyczyńska M., Preorientacja zawodowa w szkole podstawowej, Warszawa 1973

Zielińska K., Preorientacja zawodowa w szkole, Warszawa 1975

Żebrowska M., /red./ Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży, Warszawa 1976

THE PROBLEM OF CAREER SELECTION IN THE SECONDARY SCHOOL CURRICULUM

Summary

The possibilities of using teaching material in helping pupils to select a career are presented. Attention is drawn to the theoretical premises on which school course and career selections are based. School curricula are analysed from the point of view of their usefulness in this problem. The chief theoretical premi-

ses of career selection are the results of the technological revolution and achievements in psychology and pedagogics. All subjects, including technical education can be used in course and career selection.

ПРОБЛЕМЫ РЕМСЛЕННОЙ ОРИЕНТАЦИИ В ШКОЛЬНЫХ ПРОГРАММАХ
ДЕСЯТИЛЕТНЕЙ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Р е з ю м е

В статье показаны возможности использования проблематики обучения для школьной и ремесленной ориентации.

Обращается внимание на теоретические предпосылки, на которые опирается система школьной и ремесленной ориентации, проанализированы школьные программы обучения с точки зрения возможности использования программной проблематики. Основные теоретические предпосылки ремесленной ориентации это свойства научно-технической революции и достижения психолого-педагогических наук. Для целей школьной и ремесленной ориентации можно использовать все предметы обучения, и прежде всего предмет "работа-техника".